

Ute K. Boonen, ***Die mittelniederländische Urkundensprache in Privaturkunden des 13. und 14. Jahrhunderts. Vorlagen, Normierung, Sprachgebrauch*** (Niederlande-Studien 47; Münster [etc.]: Waxmann, 2010, 386 pp., ISBN 978 3 8309 2330 5).

De dissertatie van Ute Boonen is niet alleen interessant voor taalkundigen, maar zeker ook voor historici. Hoewel haar nauwkeurige analyse van de werkwoordelijke eindgroep in Middelnederlandse oorkonden voor taalkundigen nieuwe inzichten biedt, wil ik hier vooral ingaan op de hoofdstukken waarin het proces van verschriftelijking en de invloed van het Latijn en Frans op de Middelnederlandse oorkonden centraal staan.

Tijdens de middeleeuwen wordt Latijn als oorkondetaal door het Middelnederlands verdrongen. Ute Boonen laat zien hoe de overgang van Latijn naar Middelnederlands in de dertiende en veertiende eeuw heeft plaatsgevonden. Zij maakt gebruik van een corpus van circa 2000 Middelnederlandse oorkonden uit 21 schrijfcentra (van Groningen tot Brugge) die zij vergelijkt met Latijnse en Franse *Vorlagen*. Zo vergelijkt zij Latijnse en Franse formules met Middelnederlandse en toont aan dat in eerste instantie de Middelnederlandse formuleringen vrij letterlijke vertalingen van Latijnse en Franse formuleringen zijn, maar dat de formules in de Middelnederlandse oorkonden in de loop van de tijd steeds lossen van de Latijnse en Franse voorbeelden komen te staan. Men vertaalt creatiever, niet meer woord voor woord en men creëert nieuwe zinswendingen die niet teruggevoerd kunnen worden op een Latijns of Frans voorbeeld. Er ontstaat een eigen Middelnederlandse genormeerde oorkondetaal die per schrijfcentrum verschilt.

Oorkondetaal is sjablonetaal. Dit geldt niet alleen voor de openingszinnen en slotformules, maar ook voor de dispositio. Toch kunnen er lexicale en syntactische verschillen worden vastgesteld die door het gebruikte schrijfdialect te verklaren zijn. Er is sprake van een regionale voorliefde voor bepaalde formules. Ten zuiden van de lijn Middelburg-Maastricht hebben in Gent en Brussel vertalingen van *notum sit de overhand*. In Brussel vinden we *cont si* en in Gent *kenlic si*. In Brugge is al vroeg *doen te wetene* gestandaardiseerd. Het betreft hier een vertaling van het Franse *faire à savoir*. Mogelijk heeft Brugge invloed uitgeoefend op Utrecht, want ook daar standaardiseert een vertaling van *faire à savoir: doen verstaen*. Ten noorden van de lijn Middelburg-Maastricht maken de scribeuten voornamelijk gebruik van het Latijnse *protestari*. Dit vertalen ze als

oorkonden of oorkonden ende kennen (in de Hollandse steden en in Brabant) of ze gebruiken varianten van *(ghe)tughen* (Limburg, Gelderland, Overijssel, Groningen). Een vertaling van *notum facere* is vooral te vinden in Mechelen, Zwolle, Den Haag en binnen de kanselarij van de graven van Holland.

De formules standaardiseren al vroeg in Brugge en in de kanselarij van de graven van Holland, maar deze schrijfcentra lijken weinig tot geen invloed op elkaar te hebben uitgeoefend. De oorkondetaal van de kanselarij van de graven van Holland lijkt op het niveau van de spelling (of klank) op die van andere Zuid-Hollandse steden, maar Boonen laat zien dat de andere schrijfcentra in Holland de formules van de Hollandse grafelijke kanselarij niet overnemen. Ook de oorkonden uit Den Haag zijn niet gebaseerd op de oorkonden uit de grafelijke kanselarij. In het noordoosten is de overgang van Latijn naar de volkstaal later ingezet dan in het westen en zuiden. Toch nemen schrijfcentra als Zutphen, Deventer en Zwolle geen Middelnederlandse oorkonden uit andere gebieden tot voorbeeld. Invloed uit het oosten (Nederduits of het Rijn-Maasgebied) is ook niet aantoonbaar. In Zutphen, Deventer en Zwolle is aan het einde van de veertiende eeuw de standaardisering van de beoorkondiging nog niet volbracht. Deze steden kennen dan afzonderlijk nog een grote rijkdom aan verschillende formules. Opvallend is dat een stad als Gent, in tegenstelling tot Brugge, nog tot ver in de veertiende eeuw op zoek is naar een vast stramien. Maar ook bijvoorbeeld de Hollandse steden maken niet in hetzelfde tempo het standaardiseringsproces door. Wel constateert Boonen dat dit proces in schepenoorkonden over het algemeen sneller is verlopen dan in oorkonden van andere instanties of personen.

Over een aantal schrijfcentra, vooral in het westen, was ook voor de studie van Boonen al veel bekend. De kracht van de studie van Boonen is niet alleen dat zij een groot aantal documenten uit veel verschillende schrijfcentra – ook centra, zoals in het noordoosten, waar nog weinig onderzoek naar verricht is – geanalyseerd heeft, maar vooral ook dat zij de onderlinge verhoudingen tussen deze centra in kaart heeft gebracht. Ute Boonen komt met een aantal verrassende inzichten, zoals het gegeven dat de schrijfcentra in het noordoosten niet te rade zijn gegaan bij andere schrijfcentra toen in het noordoosten het Middelnederlands als oorkondetaal werd ingevoerd en dat een belangrijk schrijfcentrum als de Hollandse grafelijke kanselarij weinig invloed heeft gehad op de keuze van en het gebruik van formules in de schrijfcentra van de Hollandse steden. Door middel van een groot aantal staafdiagrammen, kaarten en grafieken maakt Boonen haar resultaten zichtbaar. Het is het jammer dat de staafdiagrammen soms moeilijk uitgelezen kunnen worden, omdat er een te geringe nuance is in grijstinten en arceringen. In de staart dus toch nog een puntje van kritiek, al vermoed ik dat de uitgever hier eerder schuldig aan is dan Ute Boonen.

Margit Rem, Radboud Universiteit Nijmegen